

iyi davrandığı, hatta onları maaş divanına aldığı ve içlerinden kumandanlar tayin ettiği bilinmektedir. Dönemindeki şairlerin en çok övdüğü liderlerin başında gelen Mühelleb'in kendisi de kaynaklarda şiir ve hikmetli sözleri aktarılan bir şair ve hatipti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, VII, 129; İbn Kuteybe, *el-Ma'arîf* (Ukkâşe), s. 400; Belâzürî, *Fütüh* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ' – Ömer Enîs et-Tabbâ'), Beyrut 1407/1987, s. 230, 388, 533, 557-558, 578, 586, 608; a.m.f., *Ensâbü'l-esrâf* (nşr. Mahmûd Firdevs el-Azm), Dimaşk 2002, XXI, 235-245; Dîneverî, *el-Aḥbârü'l-ṭuvâl* (nşr. M. Saîd er-Râfiî), Kahire 1330, s. 266-267, 271, 274-275; Taberî, *Târîḥ* (Ebü'l-Fazl), V, 614-621; VI, 196-200, 300-305, 325-328, 352-355, 611-613; ayrıca bk. İndeks; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 432, 434, 438; İbn Asâkir, *Târîḥu Dimaşk* (Amrî), LXI, 285-305; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 195-200, 267-272, 437-441, 473-476; ayrıca bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 350-359; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 386-387; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, bk. İndeks; Fatma Odabaşı, *Emevîler Döneminde Mühellebiler Ailesi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mahmûd Şit Hattâb, "el-Mühelleb b. Ebî Şufre el-Ezdî", *Mecelletü Külliyyeti'l-edeb*, VIII, Bağdad 1964, s. 383-420; K. V. Zetterstéen, "Mühelleb", *IA*, VIII, 792-793; P. Crone, "Muhallab b. Abî Şufra", *EI* (İng.), VII, 357; Sâdik Seccâdî, "Âl-i Mühelleb", *DMBİ*, II, 155-156; Mehmet Ali Sönmez, "Hakem b. Amr", *DİA*, XV, 175.

İRFAN AYCAN

MÜHELLEBÎ

(المهلبي)

Ebû Muhammed el-Üstâz el-Hasen
b. Muhammed b. Hârûn
b. İbrâhîm el-Mühellebî el-Ezdî
(ö. 352/963)

Büveyhî veziri.

26 Muharrem 291'de (19 Aralık 903) Basra'da doğdu. Emevîler'in ünlü kumandanı Mühelleb b. Ebû Süf're'nin soyundan geldiği için Mühellebî nisbesiyle tanındı. Gençliğinde iyi bir eğitim aldığı, Büveyhî sarayında memuriyete girdiği, 334 (945) yılında Muizzüddeve tarafından Bağdat harekâtından önce Halife Mutî' -Lillâh ile görüşmek üzere görevlendirildiği, Vezir Ebû Ca'fer es-Saymerî'nin onu Musul seferi sırasında Ebü'l-Hasan Tâzâd b. İsâ ile birlikte ve Batîha seferine çıkacağı esnada tek başına vekil bıraktığı (338/949) bilinmektedir.

Irak Büveyhî Emîri Muizzüddeve zamanında Abbâsîler'le Büveyhîler'in vezirlik kurumunda değişiklik oldu ve uzun bir süre hiç kimseye vezir unvanı verilmedi. Muiz-

züddeve, hiçbir yetkisi olmayan Halife Mutî' -Lillâh'ın vezir tayin etmesine izin vermeyip emlâkiyle ilgilenmek üzere ona bir kâtip verdiği gibi kendisi için de uzun süre vezir tayin etmedi ve vezaret görevi kâtipler tarafından yürütüldü (Mes'ûdî, IV, 372; İbn Miskeveyh, II, 85, 123-124).

Mühellebî, Vezir Ebû Ca'fer es-Saymerî'nin ölümünün ardından 27 Cemâziyelevvel 339 (11 Kasım 950) tarihinde resmî yazışmaları, haraç ve vergi tahsili gibi vezirlik görevlerini yürütmek için kâtip tayin edildi (İbn Miskeveyh, II, 123-124). 345'te (956) Muizzüddeve, Mühellebî'yi iktâlarını arttırıp hil'at vererek vezir tayin etti (a.g.e., II, 162, krş. Mez, s. 124; *EI* [İng.], VII, 358). Muizzüddeve'nin kumandanlarından Rûzbihân'ın Batîha'ya hâkim olan âsi İmrân b. Şâhin'e karşı düzenlenen seferde mağlûp olması üzerine Mühellebî yeni bir askerî harekâta başkumandan tayin edildi (339/950). Yapılan savaşta Mühellebî önceleri âsilere üstün gelmesine rağmen daha sonra tuzağa düştü ve birçok askerini kaybettiği gibi kendisi de ölümden döndü. Muizzüddeve, İmrân b. Şâhin'le bir anlaşma imzalayıp onun Batîha'daki hâkimiyetini tanımak mecburiyetinde kaldı.

Muizzüddeve'nin 336 (947-48) yılında Basra'yı ele geçirmesinden rahatsız olan Bahreyn Karmatîleri karadan, müttefikleri Uman hâkimi Yûsuf b. Vecîh denizden asker yollayarak şehri Büveyhîler'den almaya teşebbüs ettilerse de (341/952) Vezir Mühellebî saldırıyı püskürttü (İbn Miskeveyh, II, 144 vd.; İbnü'l-Esir, VIII, 496). Kaynaklar aynı yıl Mühellebî'nin Muizzüddeve ile arasının açıldığını, fakat makamını koruduğunu ve ardından ilişkilerinin yeniden düzeldiğini belirtir. Çabuk öfkelenmesiyle ünlü bir hükümdar olan Muizzüddeve onu 150 sopa vurdurduktan sonra hapse attırmıştır; bu olay vezirlik makamının ne kadar itibar kaybettiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Muizzüddeve, daha sonra aşağılayıcı bir muameleye tâbi tutulmuş bir insanın tekrar vezirliğe getirilip getirilmeyeceği hususunda nedimleriyle istişarelerde bulunmuş ve Ziyârîler'in kurucusu Merdâvîc'in de vezirini dövdürmesinin ardından vezaret makamına getirdiğini öğrenince onu görevine iade etmiştir. Muizzüddeve, 6 Cemâziyelâhir 352 (2 Temmuz 963) tarihinde Uman'a karşı savaş açtığı anda ordunun başına yine Mühellebî'yi getirdi (İbn Miskeveyh, II, 196). Fakat hastalandığı için Bağdat'a dönmeye karar veren Mühellebî Vâsıt yakınlarında vefat etti (27 Şâban 352 / 20 Eylül 963).

Cenazesi Bağdat'ın Nevbahtiye Kabristanında Kureyşîler'in medfun bulunduğu kısma gömüldü.

Kaynaklar Mühellebî'den sabırlı, mert, cömert, âlim dostu, iyi bir şair, seçkin bir kumandan ve devlet adamı olarak söz eder. Muizzüddeve onun ölümünden sonra bütün mal varlığına el koymuş, ailesini, arkadaşlarını, hatta hizmetinde bulunan kişileri dahi tutuklatmıştır. Bu durum halkı galeyana getirmiştir (a.g.e., II, 197-198). Kaynaklar, Mühellebî'nin zulme uğrayan insanları bulup haklarını geri vermek için bizzat şehir şehir dolaştığını belirtir. Muizzüddeve, 351 (962) yılında Bağdat'taki camilerin kitâbelerini kazırtıp yerlerine Şii inancı içerikli yazılar koydurmak istediğinde Mühellebî yeni yazılacak yazılarda Ehl-i beyt'e zulmedenlerin genel biçimde lânetlenmesi ve şahıs isimlerine yer verilmemesi, sadece Muâviye'nin adının yazılması tavsiyesinde bulunmuş, o da bunu kabul etmiştir (Ebü'l-Fidâ, II, 110). Mühellebî, vezirliği zamanında devletin hazine açığını gidermek için bir dizi reform gerçekleştirmiş, bu sayede Büveyhîler'in ekonomik hayatı canlanmıştır. Ülkede ve özellikle anarşi merkezi Basra'da huzur ve adaleti hâkim kılmıştır. Muizzüddeve'nin üzerinde büyük bir nüfuzunun olduğu, idare merkezini Bağdat'a taşıma ve ünlü sarayını burada inşa etme hususunda onu etkilediği bilinmektedir. Mühellebî ayrıca Abbâsîler'in ve Büveyhîler'in merkezi Bağdat'ta her iki devletin vezirliğini yapıyor, hem kılıç hem kalem erbabından olduğu için "Zülvîzareteyn" lakabını taşıyordu.

Mühellebî devlet adamlığı yanında aynı zamanda birçok şairi ve edibi etkileyen, onlara ilham kaynağı olan bir edebiyatçı idi. İbnü'n-Nedîm, onun *Kitâbü Resâ'il ve tevki'ât* adlı bir eseriyle küçük bir divanının olduğunu belirtir (*el-Fihrist*, s. 149). Günümüze ulaşan şiirleri Câbir Abdülhamîd el-Hâkânî tarafından yayımlanmıştır (*el-Mevrid*, III/2 [Bağdat 1394/1974], s. 145-170). Mühellebî'nin meclisinde bulunan çok sayıdaki edip ve âlim arasında Ebû Ali et-Tenûhî'nin babası kadı ve şair Ali b. Muhammed et-Tenûhî, şair İbnü'l-Haccâc, kültür tarihçisi Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, dilci ve tarihçi Ebû İshak es-Sâbî, Ebü'n-Necîb ez-Zâhir Şeddâd b. İbrâhîm el-Cezerî, İbn Ma'rûf, şair Ebü'l-Verd ve şair Müneccim ailesi ilk akla gelenlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 372; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 149; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 85, 123-130,

MÜHELLEBÎ

143-147, 162-163, 196-198; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1375/1956, II, 224-241; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 9-10; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebeâ*, IX, 118-152; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 126, 392, 407; II, 62, 124-127, 307, 360; III, 308, 366, 367, 371, 376; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, İstanbul 1286, II, 110; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVI, 189-191; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 197-198; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 353-357; Mafizullah Kabir, *The Buyid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 94, 124, 169; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, bk. İndeks; Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti: İslâm'ın Rönesansı* (trc. Salih Şaban), İstanbul 2000, s. 35, 84, 117, 124-126, 143, 189, 192, 287, 303, 308, 314, 456, 553; K. V. Zetterstéen, "Mühellebî", *İA*, VIII, 793; a.mlf. – [C. F. Bosworth], "al-Muhallabi", *EP* (İng.). VII, 358; C. E. Bosworth, "al-Muhallabi", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, II, 538-539; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Mühelleb", *DMBİ*, II, 166-167.

İRFAN AYCAN

MÜHELLEBÎLER

(المهالبيّة)

Emevîler ve Abbâsîler zamanında yetiştirdiği devlet adamı, âlim ve şairlerle tanınan aile.

Ezd kabilesinin Atık kolundan gelen Mühellebîler (Mehâlîbe) adlarını Emevîler'in Horasan valisi Mühelleb b. Ebû Sufre'den alır. Sahâbî Ebû Sufre'nin oğlu olan Mühelleb, beş yıl süren valiliği sırasında kumandanlarını ve diğer idarecilerini başta oğulları olmak üzere yakınları arasından seçerek Ezd'i Horasan'da hâkim duruma getirdi. Temîm ve Kays kabilelerinin temsil ettiği Kuzey Arapları'nın gücünü kırarak Güneyliler'in Ezd-Rebia ittifakını güçlendirdi. 82 (702) yılında ölen Mühelleb'in kaynaklarda on dokuzu hakkında bilgi verilen çok sayıda oğlu bulunuyordu. Bunların başında kendisinden önce vefat eden Merv'deki vekili Mugire, babalarından sonra peş peşe Horasan valiliği yapan Yezîd ve Mufaddal gelmektedir. Babasının yerine Horasan valiliğine getirilen Yezîd b. Mühelleb, kız kardeşiyle evli olan ve kendisine büyük bir kin besleyen Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'nin ısrarları sonucu görevinden alınıp tutuklanmışsa da dört yıl sonra haptenden kaçarak sığındığı Süleyman b. Abdümelik tarafından Irak genel valiliğine ve aynı zamanda Horasan valiliğine tayin edilmişti. Ancak yaptığı bir suistimal sebebiyle Ömer b. Abdülazîz tarafından tekrar tutuklandı ve Irak valiliği eşnasında Haccâc'ın yakınlarına yaptıkları yüzünden kendisine intikam besleyen II. Yezîd'in halife

olduğunu duyunca yine hapisten kaçtı. Bu defa devlete isyan eden Yezîd, Ezd ve müttefiki Rebîa'nın desteğiyle Basra'yı ele geçirdi. Fakat Mesleme b. Abdümelik kumandasındaki orduya yenildi ve iki kardeşiyle birlikte öldürüldü. Onun ilk Horasan valiliğinin ardından yerine getirilen kardeşi Mufaddal, kendisiyle birlikte kaçan diğer kardeşleri ve birçok akrabası da yakalanıp katledildi (102/720). Bu arada Mufaddal'in esir alınan çocukları da II. Yezîd'in emriyle öldürüldü; aileden sağ kalanların bazıları köle pazarlarında satıldı ve ailenin bütün mallarına el konuldu.

Emevî Devleti'ne büyük hizmetleri olan Mühellebîler'in mâruz kaldığı bu kıyım, başta Ezd olmak üzere Horasan ve diğer merkezlerdeki Yemen kabilelerini yönetime düşman hale getirdi. Tarihçilerin Emevîler devrinin en cömert idarecileri kabul ettiği Mühelleb ve oğulları yaptıkları ihsanlarla halkın ve özellikle şairlerin gönlünü kazanmıştı. Ayrıca Mühelleb, Horasanlı mevâlî tarafından da çok seviliyordu. Yeni vali Ömer b. Hübeire'nin, Mühellebîler'i destekleyen Yemen asıllı kabilelere düşmanca bir tavır takınarak makam sahibi olmaları iş başından uzaklaştırıp çeşitli cezalara çarptırması ve bütün resmî görevleri Mudarîler'e vermesi Horasan'daki kabileciliği yeniden canlandırdı. Hişâm b. Abdümelik'in Irak valiliğine getirdiği Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, valiliği sırasında (724-738) Yemenliler'e iyi davranarak iki taraf arasında dengeyi sağlamaya çalıştı. Hâlid el-Kasrî'nin azledilmesi ve birkaç yıl sonra yeni vali Yûsuf b. Ömer es-Sekaffî tarafından öldürülmesi Ezd ve Rebîa'nın bütün merkezlerde yeniden hareketlenmelerine yol açtı. II. Velîd'e karşı kinle dolu olan bu kabileler ona isyan eden III. Yezîd'i desteklediler ve tahtı ele geçirmesine yardımcı oldular (126/744). Ezd arasında Mühellebîler sebebiyle Emevîler'e karşı duyulan kin asıl etkisini Horasan'da gösterdi. Ezd liderlerinden Cüdey' b. Ali el-Kirmânî ücretlerin ödenmesiyle ilgili uygulama yüzünden isyan ettiğinde Ezd ve müttefiki Rebîa kabilelerini etrafında toplamak için Mühellebîler'in intikamı sloganıyla ortaya çıkmıştı. Öte yandan bu kin Ezd'i zamanla Abbâsî ihtilâlinin en önemli destekçisi haline getirdi. İhtilâlin Mühellebîler'in kabilesi Ezd'in güçlü olduğu Horasan'da başlaması ve halkın çoğunun ihtilâli Mühellebîler'in intikamı şeklinde değerlendirilmesi ihtilâli liderlerinin işini kolaylaştırdı. Kabilesiyle birlikte Ebû Müslim'in safılarına katılan Cüdey' b. Ali el-Kirmânî onun kumandanları arasında yer aldı. Ye-

zîd b. Mühelleb'in torunu Süfyân b. Muâviye de Abbâsî kumandanı Humeyd b. Kah-tabe tarafından Basra üzerine gönderildi (132/750).

Abbâsî halifeleri, Mühellebîler'in desteğini unutmadılar ve ilk yıllardan itibaren ailenin ileri gelenlerini valiliklere ve diğer önemli görevlere getirdiler. Seffâh, Süfyân b. Muâviye'yi Basra valiliğine, Mansûr da aynı aileden Amr b. Hafs Hezârmerd'i Hâricî isyanlarını bastırmak üzere İfrîkiye valiliğine tayin etti. Hezârmerd'in ardından İfrîkiye'nin en başarılı valilerinden sayılan Yezîd b. Hâtim, Kayrevan'ı zapteden Ebû Hâtim el-İbâzî liderliğindeki Hâricîler'i ağır bir yenilgiye uğrattı ve isyanları bastırıp bölgede Abbâsî hâkimiyetini yeniden tesis etti. Yezîd'in yerine önce oğlu Dâvûd, ardından kardeşi Ravh b. Hâtim, daha sonra da onun oğlu Fazl getirildi. Ancak Fazl b. Ravh'in sert tutumu yüzünden çıkan bir isyan sırasında öldürülmesiyle İfrîkiye'de yirmi sekiz yıl süren Mühellebî valiler dönemi sona ermiş oldu. Büveyhî Sultanı Muizzüddeve'nin veziri Hasan b. Muhammed el-Mühellebî de bu aileden çıkan en önemli devlet adamlarından biridir. Abbâsî döneminin âlim ve şairlerinden nahivci Ebû Saîd es-Sükkerî, Ebû Abdullah Niftâveyh en-Nahvî, Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînîlâh'ın saray şairi İbn Hânî, Eyyübîler devrinin tanınmış şairi Bahâ Zühre ve Şâfiî kelâmcısı Ebû Bekir el-Hucendî gibi birçok ünlünün de yine Mühellebî ailesine mensup olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VII, 347, 354; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 399-400; Belâzürî, *En-sâbü'l-esrâf* (nşr. Mahmûd Firdevs el-Azm), Dimaşk 2002, XXI, 235-271; Ya'kûbî, *Târîh*, III, 32, 53; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 393-398, 448-455, 523-525, 556-557, 564-565, 590-600, 602; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), s. 111, 211, 212; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 368-370; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 496, 559; IV, 456, 515; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 195-200, 267-272, 437-441, 473-476, 494-504; V, 23-25, 71-77, 406-408; ayrıca bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 350-359; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1417/1997, XII, 322-323, 731-732; ayrıca bk. İndeks; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *el-Mağribü'l-kebir*, Beyrut 1981, II, 352-361; Fatma Odabaşı, *Emevîler Döneminde Mühellebîler Ailesi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; H. Mason, "The Role of the Azdite Muhallabid Family in Marw's Anti-Umayyad Power Struggle", *Arabica*, XIV, Leiden 1967, s. 191-206; P. Crone, "Muhallabids", *EP* (İng.), VII, 358-360; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Mühelleb", *DMBİ*, II, 154-168; Hüseyin Algül, "Ezd", *DİA*, XII, 46.

İRFAN AYCAN